Taraszevics Zsuzsa

A *CAUDILLO* – FRANCISCO FRANCÓRÓL

A tiszta jobboldaliság érvényesítése a 20. század viharában

„*Ki volt ez a tábornok?*" – teszi fel a kérdést Harsányi Iván, Franco – tudomásunk szerint – eddigi egyetlen magyar életrajzírója.[1] „*Cinikus, hidegvérű kalandor*", „*a sors küldetéstudattól ösztökélt végrehajtója*", netán „*államfői székbe emelkedett tömeggyilkos*"? Salvador Dalí, egy Francóval elköltött ebéd után azt mondta róla: „*Arra a meggyőződésre jutottam, hogy ez az ember egy szent.*" Hitler pedig, egyetlen találkozásukat követően a következőképpen véleményezte Mussolininek: „*Inkább hagynám, hogy három-négy fogamat kihúzzák, minthogy még egyszer találkozzak ezzel az emberrel.*" Franco apósa az akkor fiatal, folyton a harctéri megmérettetést hajszoló tisztet *torreró*hoz hasonlította. Ki volt hát valójában ez a kiáltó ellentmondásokkal megítélt ember, akinek személyével a többi jobboldali vezető politikustól eltérően méltánytalanul keveset foglalkoznak, s az a kevés szó is legfeljebb vázlatos életútját, nem pedig rejtélyes személyiségének vonásait ismerteti? Jóllehet Francóról írni és beszélni kellene minden, magát jobboldaliként meghatározó embernek, hisz pályája ékes példaként szolgál a princípium és a hierarchikus rend kérlelhetetlen érvényesítésére.

I.

„Könyörtelen volt, amennyire csak egy aszkéta lehet. Érzéketlensége minden képzeletet felülmúlt, és úgy látszott, ez csak egy testetlen létezőben lelhetett otthonra, akinek hideg a lelke, mint a jég, aki nem ismeri sem a fájdalmat, sem a könyörületet, sem az örömöt, sem a bánatot."

(Alexandrowicz őrnagy, Ungern-Sternberg báróról)

Francisco Franco y Bahamonde 1892. december 4-én született az északnyugat spanyolországi El Ferrolban egy kisnemesi családból származó anya és egy ötödik generációs tengerésztiszt apa gyermekeként. A századforduló Spanyolországa, részben földrajzi elszigeteltségéből adódóan, részben nagyhatalmi pozíciója elvesztése miatt, társadalmában és gazdasági életében sajátos módon megőrzött olyan tradicionális elemeket, amelyek Nyugat-Európa vezető országaiban – mint Nagy-Britannia és Franciaország – már régen kihaltak a 18. század végi forradalom és „felvilágosult" filozófia betörése miatt. Ilyen volt a gazdaság neofeudális struktúrája, az ősi nagybirtokos réteg – a *grand*ok – vezető szere-

pe a politikában, a hadsereg, mint a korona támasza, és egyfajta mély, komor, vér- és vasszagú vaskos katolicizmus, amit Kasztíliai Izabella honosított meg. Izabella lelkiatyja, Ximénez de Cisneros, az aszkétából államférfivá lett pap, híres volt eretnekgyűlöletéről és a pápaság elvilágiasodása elleni fellépéséről. A papság és a nemesség konzervatív attitűdjének következtében a 17. századra Spanyolország szinte teljesen kiesett az újkori Európa vérkeringéséből. A spanyol katolicizmus a végletekig ragaszkodott az uzsorát elutasító középkori felfogáshoz, éppúgy, mint a nemesség azon meggyőződéséhez, hogy a vagyonszerzéssel kapcsolatos foglalatosság méltatlan egy spanyol *hidalgó*hoz. Ennek megfelelően a parlamentarizmus csak későn, 1834-ben jelent meg a félszigeten, VII. Ferdinánd királyi statútuma nyomán: itt formálisan az „előkelők rendje" – vagyis a született arisztokrácia – és a „megbízottak rendje" – a leggazdagabb polgárok – üléseztek, a gyakorlati hatalom azonban, brit mintától eltérően, az uralkodó kezében összpontosult, nagyon is szoros gyeplőn tartva az országban szárnyait bontogató kapitalizmust. Az utolsó abszolutista uralkodónak tartott Ferdinánd halálát követően egy villanásra felbukkant a köztársaság (1873–74), amit Spanyolországban a hadsereg befolyásos tagjai hamarosan megfojtottak és visszaállították a monarchiát.

Természetes volt, hogy a Franco család fiúgyermekeiből katonát nevelnek, hogy majdan tagjai legyenek a főtisztek rendkívül zárt kasztjának, és életmódjukban, szemléletükben is magukévá tegyék az arra jellemző, büszke, fegyelmezett világlátást – amit akkoriban így fogalmaztak meg: „A spanyol ifjak vagy katonák, vagy heréltek *(o castrenses o castrados)*." Francisco tizenkét éves koráig szigorú katolikus magániskola diákja volt, majd a haditengerészeti iskola után, 1907-ben a toledói Gyalogsági Akadémiára nyert felvételt. Az iskolában és a szülői házban egyaránt követelmény volt a mély katolicizmus, a konzervativizmus, a tekintélyelvűség feltétlen elfogadása, melyek világszemléletének alapjaivá váltak. Az Akadémián töltött évekről feljegyezték, hogy Franco soha nem vett részt katonai csetepatékban, nőügyei sem voltak (ez utóbbit egyik életrajzírója rövidlátó elfogultsággal „kisebbségi komplexussal" magyarázza).

Az Akadémia befejezése után a fiatal alhadnagy az 1911 augusztusában kirobbanó spanyol–marokkói háborúba indult önkéntesként. Az ekkor készült portrékon alacsony, vékonydongájú, napbarnított fiatalembert látunk, aki az Afrikában töltött tizenhat év alatt oszlopos tagjává vált annak a szorosan összetartó, ultrakonzervatív tiszti csoportnak *(africanistas)*, akik világnézetükben gyökeresen különböztek félszigetbeli társaiktól, minthogy a pokolba kívánták a liberális elvekkel kacérkodó belpolitikát, és töretlenül hittek a gyarmatosító Spanyolország nagyságában. A Rif-hegység arab gerilláival való harc állandó feszült készenléte megedzette a fiatal katonát, férfit faragott az avatatlan újoncból, akinek bátorságáról már ekkor legendák jártak. *„Azt mondták róla, hogy* barakája *van, ami a szerencse és az isteni elhivatottság keveréke, és csak a kiválasztott kevesek részesülhetnek benne. Ekkor vetették el annak a hitnek a magvait – amit maga Franco is megerősített, és amit propagandistái teljes mértékben ki is használtak –, hogy életét isteni útmutatás irányítja."*[2] Azt is mesélték, hogy nem fogja a golyó, bár erre egy csaknem halálos haslövés hamarosan rácáfolt. Ez volt az egyetlen sebesülése, amire később úgy emlékezett, hogy látta elsuhanni a halált maga mellett, de szerencsére nem ismerte meg őt. Felépülése után azonnal visszament a harctérre. Lelkesen lovagolt őrjáratban, amit Sanjurjo tábornok („a Rif Oroszlánja", akit elsőként neveztek Spanyolföldön *Caudillo*nak) felesleges hősködésnek tartott: *„Legközelebb nem egy mór golyójától fog*

kórházba kerülni, hanem attól a nagy kőtől, amit a fejéhez vágok, ha még egyszer meglátom őrjáratban lovon".[3] Ám nemcsak bátorságáról, de kegyetlenségéről is szólt a fáma: *„Biztos lehetsz abban, hogy mindent megkapsz, amihez jogod van, és abban is, hogy jól tudja, hova küld téged, de a bánásmód… Ránéz valakire tág, komor szemeivel, és azt mondja csendesen: eresszenek bele négy golyót (…) Isten óvjon téged, ha hiányzik valami a felszerelésedből, ha a puskád piszkos vagy lopod a napot. Érted? Azt hiszem, ez a pasas nem emberi lény, nincsenek idegei"* – emlékezett később egykori parancsnokára Arturo Barea exlégionárius.[4] Ez a végtelenül hűvös nyugalom, a parancsolás és engedelmesség feltétlen érvényességében való hit, a halállal szembeni rezzenéstelen egykedvűség és a külvilág számára sokszor idegölő türelem és időpocsékolásnak tűnő kivárás, mind a polgárháborúban, mind politikusi pályafutása során Franco hasznára vált. Katonai karrierje páratlan gyorsasággal ívelt felfelé: 1915-ben már kapitány, két évvel később megkapta az őrnagyi rangot, és a legmagasabb kitüntetésre, a Szent Ferdinánd Keresztre terjesztették fel. A marokkói harcot történelmi misszióként értékelte, és afrikai tiszttársaihoz hasonlóan soha nem bocsátotta meg Primo de Rivérának, hogy szertefoszlatta ezt az álmot, amikor a húszas évek közepén kivonta a spanyol haderőt Marokkóból.

1917 augusztusában átesett az „eljegyzésen" – ahogy ő maga nevezte tűzkeresztségét –, amikor hazarendelték, hogy élére álljon annak a különítménynek, amely az asztúriai bányászok sztrájkját volt hivatott leverni. Számára nem létezett különbség arab gerillák és sztrájkoló munkások között: mindketten a rendbontó lázadók csoportjához tartoztak, akikkel szemben a legszélsőségesebb fellépés is megengedhető, sőt kötelező. Egy másik eljegyzés is várt rá, szintén Asztúriában, a jómódú, katolikus családból származó Carmen Polo Martínez-Valdés oldalán, akit gyakori átvezénylései miatt csak 1923-ban vett feleségül.

Ugyanebben az évben a spanyol belpolitikában változás szele söpört végig: szeptemberben Barcelona főkapitánya, Miguel Primo de Rivera tábornok a katalán nemesek támogatásával meghirdette a *pronunciamentót* és – miután XIII. Alfonz kormányalakítással bízta meg – feloszlatta a parlamentet, betiltotta a pártokat és létrehozta katonai direktóriumát. Az africanisták, távol az anyaországtól és a gyakorlati politizálás lehetőségétől, nem bíztak Primo de Riverában, mivel nem tartották eléggé radikálisnak. Franco maga így foglalta össze véleményét: *„Ennek a puccsnak csak egyetlen baja van: az ember, aki végrehajtotta."*[5] Az ő pályafutását közvetlenül nem érintették a fejlemények: 1926-ban, harminchárom éves korára Európa legifjabb dandártábornokát köszönthette a személyében. *„Amikor 33 éves koromban kineveztek tábornokká, akkor egyben hatalmas, a jövőért érzett felelősség is hárult rám…* – emlékezett később. – *Jóllehet a politika a többpártrendszer degenerációja miatt ellenszenves volt számomra, életkorom és tekintélyem arra köteleztek, hogy transzcendentális szolgálatot tegyek nemzetemnek."* Madridba helyezték, ahol hamarosan megszületett egyetlen gyermeke, Carmen. Afrikával továbbra is összekötötte az Önkéntes Idegenlégió parancsnoki tiszte, amelyet hat évvel korábban bíztak rá. Ez a nagyrészt arabokból álló, rendkívül harcias és vad alakulat a majdani polgárháború legkeményebb magját adja. A következő évben felkínálták neki az ország legelitebb iskolája, az újonnan megnyílt Legfelső Katonai Akadémia igazgatói tisztjét Zaragozában. Az Akadémia a spanyol hadsereg hagyományos szemléletét és irányvonalát követte: a külpolitikában legfőbb példaként és természetes szövetségesként tekintett a németekre, akik a porosz–francia polgárháború óta csaknem egyedüliként próbálták szavatolni az

európai jobboldal értékeit. Angliát és Franciaországot – a több mint egy évszázada jelenlevő felforgató liberális eszmék miatt – potenciális ellenségként kezelte, a puritán, hipokrita és sznob Amerikában nem bízott, mindig emlékezve arra, hogy gyarmatai elhódításával megfosztotta Spanyolországot világbirodalmi szerepétől. A zaragozai Akadémia erkölcsi kódexe így hangzott: a hadsereg az egyetlen erő, amely képes megvédeni a belső rendet, ezért megingathatatlan bátorságú, sziklaszilárd jellemű tisztekre van szükség. Franco számára még egyszerűbben festett a kép: egyvalaki parancsol, a többi engedelmeskedik, s a kettő közötti határ áthághatatlan. Számára valószínűtlennek és értelmetlennek tetszett mindenfajta demokratikus modell, amelyben a néphatalom, a többpártrendszer, a négyévenkénti választások következtében folyton változó népképviseleti kormány teret enged ügyeskedőinek. Ugyanaz volt a véleménye, mint amit Ungern-Sternberg báró, az orosz polgárháború utolsó, bolsevikgyűlölő nagy harcosa az őt elítélő népbíróság előtt mondott: *„Egy ember, aki kormányzásról beszél, de még csak cselédje sincs, képtelen parancsolni."*[6] Franco esetében a katonai és az emberi értékek között nem volt különbség: az életre úgy tekintett, mint a metafizikai és anyagi hatalmak közötti szakadatlan küzdelemre: *„A béke nem létezik. A béke folyamatos felkészülés a következő háborúra."*[7] Ugyanezt az attitűdöt tette kötelezővé a zárt katonai kaszt majdani elitje számára. A hazaszeretet és az uralkodó szeretete éppúgy a zaragozai etika fő követelményei közé tartozott, mint az úri magatartás, a becsület őrzése és az áldozatkész bajtársiasság.

A belpolitikai helyzet vészes balratolódásának következményeképpen 1929 augusztusában a szocialista párt közzétette a köztársaság kikiáltására felszólító kiáltványt. A hadsereg főtisztjei mérhetetlen csalódással vették tudomásul, hogy a mindkét oldalról egyre inkább erősödő nyomás hatására Primo de Rivera benyújtja a lemondását és Franciaországba távozik – alig két hónap múlva hunyt el Párizsban, önkéntes száműzetésében. 1930 nyarán San Sebastiánban baloldali értelmiségiek és politikusok kötelezték magukat a monarchia megdöntésére. A kavargó események áradatába keveredett Franco öccse, a légierő tisztje, Ramón is, mint a fegyveres csoportosulás egyik vezetője. Bátyja figyelmeztetése ellenére gyűléseket szervezett, illegálisan fegyvert csempészett és állított elő; a letartóztatásból pedig megszökött és Uruguayba menekült. 1931. április 14-én a bizalmi válság hatására a király lemondott és Spanyolország történetében másodszor is kikiáltották a köztársaságot. A vallásos, nacionalista, centralizáció-párti és liberalizmusgyűlölő nemesség, papság és katonaság döbbenten szemlélte az eseményeket, személy szerint Franco pedig meg volt győződve arról, hogy a kialakult helyzetért a nemzetközi szabadkőművesség körmönfont mesterkedése a felelős. Ettől kezdve mind gyakrabban hangoztatta e nézetét, és megerősödött ellenérzése az egyébként is megvetett marxizmus és liberalizmus iránt – e három tényezőt élete végéig az emberiség legnagyobb ellenségeinek tartotta. A *„két Spanyolország, amely jéggé dermeszti a szíveket"* ekkoriban formálódott és határolódott el véglegesen egymástól, hogy hamarosan a polgárháború vérzivatarában csapjon össze. Az egyiket a jobboldali pártok szintjén elsősorban az alfonziánus és karlista monarchisták, illetve Primo de Rivera fia, a fiatal José Antonio által 1933-ban alapított szélsőjobboldali Falange alkotta. Ez utóbbi számos vonatkozásban pozitívabbnak tekinthető német és olasz megfelelőinél, elsősorban arisztokratizmusa (a Falange – a német Nemzetiszocialista Munkáspárttól eltérően – soha nem volt tömegpárt, nem munkások, hanem nemesek és főtisztek támogatták) és feltétlen katolicizmusa folytán. A köztársaságnak

elkötelezett pártok jó része Moszkva befolyása alatt tevékenykedett. A Spanyol Szocialista Pártot – amely az 1931-es választásokon győzedelmeskedett – 1879-ben alapították a spanyol munkásmozgalom Marxot Bakunyinnal szemben támogató vezetői. A Köztársasági Radikálisok még inkább baloldaliak voltak; antiklerikális és nyárspolgári fellépésükkel a spanyol hagyományok megsemmisítésén fáradoztak. Mellettük viszonylag azonos partvonalon létezett a Kommunista Párt – kifejezetten Sztálin bizalmát élvező és általa hatalomra segített vezetőkkel –, illetve már a köztársaságot is túlontúl jobboldalinak értékelő anarchisták, akik legszívesebben az állam és a család intézményét is eltörölték volna: útjukat terrorkampányok, templomrombolások és rablások szegélyezték. Mindezen erőket együttesen nevezték Népfrontnak, amely bár sohasem volt egységes, a polgárháborúban a legkülönfélébb kalandorok és szélhámosok játszótere és olvasztótégelye lett. A harmincas évek elején a viharos belpolitikai helyzet következtében 1931-ben kormányra került szocialisták programjában csaknem ugyanazok a pontok szerepeltek, amelyeket 1917-ben Leninék is ambicionáltak: a földreform, az egyház befolyásának radikális visszaszorítása a szerzetesrendek feloszlatása által (ami rendkívüli intézkedés lett volna, tekintve hogy az országban 31 ezer pap, 20 ezer szerzetes és 60 ezer apáca élt, ám végül az általános felzúdulás miatt csak a Jezsuita Rendet szüntették meg), az uralkodó birtokainak elkobzása, a válás bevezetése, nem utolsósorban pedig a militarista szellem ellen való fellépés (amely jellemző módon oly markáns volt az országban, hogy egyetlen gyakorlati lépést sem mertek tenni a hadsereg létszámának csökkentéséért). 1932 augusztusában Franco egykori legendás parancsnoka, az NSDAP-vel közvetlen kapcsolatban álló, Berlinben Hitlerrel és Rosenberggel egy esetleges hatalomátvételhez való segítségnyújtásról tárgyaló Sanjurjo tábornok hűséges tisztjeinek csoportjával megkísérelte átvenni a hatalmat. Amikor terve meghiúsult, Francót kérte meg, hogy védje őt a hadbíróság előtt. Az aktív politikát mindaddig partvonalról figyelő tábornok azonban hűvös megvetéssel visszautasította a felkérést: *„Nem fogom védeni, mert ön megérdemli a halált, nem azért mert felkelt, hanem mert veszített."*[8] S mintegy megelőlegezvén a következő éveket, amikor passzív megfigyelőből átlép hazája sorsának aktív formálójává, még hozzátette: *„Amikor majd én lázadok fel, győzni is fogok."* (Sanjurjót végül mégsem ítélték halálra; néhány évvel később repülőgép szerencsétlenség áldozata lett, tápot adva ezzel rosszhiszemű találgatásoknak, hogy Francónak valamiképpen benne volt a keze halálában, de legalábbis „profitált" abból.)

A szocialisták becsülete kitelt 1933-ra, amikor újra a jobboldal (CEDA, azaz Független Jobboldali Pártok) ragadta magához a kormányrudat a spanyolok által csak „két fekete esztendőként" emlegetett időre, ami csupán arra volt elég, hogy megizmosodjon az anarchisták, a kommunisták és a szocialisták egységfrontja a munkáslázadásairól mindig is hírhedt Asztúriában. A következő években csakugyan egyik sztrájk és tüntetés érte a másikat az ország különböző pontjain. Közben a Támadás Szövetségével egyesült Falange felvette a kapcsolatot Francóval, aki 1935 májusától a központi vezérkari főnök posztját töltötte be. 1936 februárjában a Manuel Azaña által vezetett polgári radikálisok hatalomra kerülésével pattanásig feszült a Népfront és a Nemzeti Front szembenállása. Franco pontosan érezte ezt, amikor javasolta a hadiállapot bevezetését. Ehelyett a kormány, a többi konzervatív jobboldali szemléletű tábornokkal együtt, eltávolította az események gyújtópontjából és a Kanári-szigetekre küldte. Júliusban meggyilkolták Calvo Sotelót, a szél-

sőjobboldali Renovación Española vezetőjét, a Primo-rendszer egykori zseniális gazdasági miniszterét – ez volt az utolsó csepp a pohárban a monarchisták számára.

Mi volt ez a két erő valójában, ami itt ütközött egymással? Teljességgel elvethető az a nézet, mely szerint egyszerűen az államforma megválasztására irányuló harcról lett volna szó. Kezdetben a polgár és a katona csapott össze, majd a proletár és a katona: életformákról, világszemléletekről, minőség és mennyiség összecsapásáról volt szó, ha úgy tetszik, rend és káosz közötti választásról. Ennek megértéséhez érdemes idézni Julius Evola *Emberek és romok* című könyvéből, melyben a Szerző rendkívüli éleslátással fogalmazza meg a polgári és katonai elem szembenállását, amikor *„az élet harcos koncepciójának magasabb jogát"* a polgári szellem fölé helyezi, mint a modern korban egyedül járható utat: *„a modern időkben – mivel a nyugati népeknek a tisztán spirituális értékek és méltóság iránti érzékenysége nagyon elsorvadt (…) – a katonai hierarchia modellje (…) szinte az egyetlen, amely még alapjául szolgálhat az általános tradicionális értékeknek, és kihangsúlyozhatja azokat, és így (…) mentheti a menthetőt."*[9]

2.

„Exsurge Domine et Vindica Causam Tuam!"

„Kelj fel, Uram, és védelmezd meg a Te ügyedet!"

(Felirat az Armada hadilobogóján, 1588)

„Niña bonita" (a Szépleány) – így nevezték a köztársaságot politikai zsargonban. A konzervatív szemléletű tábornokok – Mola, Goded, Grandes, Kindelán és a többiek – 1936. július 16-án indultak el, hogy megregulázzák és megadásra bírják a Szépleányt és visszaállítsák a Férfi uralmát. A marokkói helyőrség lázadásának másnapján Franco lelkesítő táviratot küldött Las Palmasból: *„Dicsőség az afrikai hadseregnek! Spanyolország mindenek felett! Ezekben a történelmi pillanatokban fogadjátok a veletek együttérző helyőrségek és a félszigeten tartózkodó bajtársaink lelkes üdvözletét! Vakon hiszünk a győzelemben! Éljen soká a dicső Spanyolország!"*[10] Szerte Spanyolországban jobboldali tisztek azonnal a lázadók mellé álltak alakulataikkal: Quiepo tábornok elfoglalta Sevillát, Varela Cádizt, Mola – Primo de Rivera egykori belbiztonsági minisztere – pedig a felkelés élére állva Navarrából irányította a csapatmozgásokat. A harmincas évek elején Portsmouth-ban tengerészeti főiskolát végző Don Juan, az önkéntes száműzetésben élő XIII. Alfonz király fia felajánlotta szolgálatait Molának, aki elutasította. Ezért Molát monarchiaellenesnek, sőt egyesek szabadkőművesnek is bélyegezték; Robert Graham történész szerint inkább arról lehetett szó, hogy a tábornok számított egy későbbi restaurációra, és azt akarta, hogy a majdani uralkodó (aki végül – épp Franco ellenállása folytán – nem lett az) reputációján ne essen folt a megtorlások alatti atrocitások miatt.

Visszatérő vád, hogy mivel Franco nem volt a felkelés tényleges vezetője az első pillanattól, később csak vetélytársai halála (Sanjurjóhoz hasonlóan Mola is repülőgép szerencsétlenség áldozata lett) emelte a kulcspozícióba. Ez azonban semmiképp sem állja meg a helyét, ha figyelembe vesszük, hogy már a lázadást követő héten Marokkóba repült és a dél-spanyolországi nemzeti csapatok parancsnoka lett. Itt látogatta meg kevéssel később Eberhardt Messerschmitt, a híres német vadászrepülőgépek létrehozója, és Juan March katalán milliárdos, egy extravagáns kalandor, akit a *„Földközi-tenger utolsó kalózának"* neveztek (állítólag csempészetből tett szert hatalmas vagyonára), *„határtalan támogatást"* ígért az ügynek. Először 38 millió pezetát ado-

mányozott a háborús kiadásokra, majd miután felvették a kapcsolatot az olaszokkal, a fegyverszállítások biztosítékaként 121 mázsa aranyat (!) szállíttatott Olaszországba. Az aranynál maradva érdekes és sokatmondó részlet, hogy a szovjetek egyszerűen elszállították Spanyolország nemzeti aranykészletének nagy részét „megőrzésre" a polgárháború idejére. Állítólag Sztálin nevetve dörzsölte a kezét, mondván, hogy a spanyolok fújhatják az aranyukat.

Franco személyesen Mussolinihez fordult, hogy segítséget kérjen tőle a marokkói csapatok Spanyolországba szállítására, illetve az NSDAP hálózatán keresztül felvette a kapcsolatot Hitlerrel: az olaszok 12 Savoia-Marchetti típusú bombázót küldtek, valamint harci egységeket Emilio Faldella vezetése alatt, a németektől 20 csapatszállító gépet, 6 vadászgépet, 100 pilótát – az utóbb legendássá vált Condor Légió – és fegyvereket kapott. Ennek köszönhetően német és olasz bombázók fedezete mellett augusztus elején háromezer katona – köztük a Légió arabjai – átkelt a félszigetre, maga Franco pedig áthelyezte főhadiszállását Sevillába, a Yanduri márkinő által rendelkezésére bocsátott palotába. Szeptember 28-án a tábornokok a nacionalista csapatok főparancsnokává *(Generalísimo)* és államelnökké nevezték ki. Már javában tartott a Madrid felé tartó előrenyomulás, amikor Olaszország és Németország elismerte Franco új kormányát, a vezető nyugat-európai országok, valamint az USA, Portugália stb. pedig benemavatkozási egyezményt írtak alá. Csakúgy, mint a Szovjetunió, ahol az elmélet ezúttal sem fedte a gyakorlatot, mivel gyakorlatilag a polgárháború első pillanatától szovjet ügynökök, megfigyelők és fegyverek tucatjai érkeztek Spanyolországba. A Komintern kémjei Marcel Rosenberg – a szovjet nagykövetség irányítója – támogatásával tevékenykedtek, Barcelonában garázdálkodott az az Antonov-Ovszejenko, aki a Téli Palota ostromát vezette hajdan, illetve a zsidó származású magyar Gerő Ernő „Pedro" fedőnéven a katalóniai csapatok mellett a legfőbb tanácsadó tisztjét töltötte be. De itt volt Ilja Ehrenburg író, illetve Kolcov a *Pravdától*, akit Sztálin kifejezetten azért küldött, hogy – jellemző módon – a többieket ellenőrizze. Segélyszállítmányok is érkeztek a háború dúlta országrészekbe: *„A Szovjetunióból érkező szállítmányok rendeltetése kezdettől fogva az volt, hogy Moszkva a saját céljainak megfelelő politika követésére késztesse vele a köztársaság kormányát." „Amikor Rosenberg, a Szovjetunió első nagykövete arról beszélt, hogy forradalmak idején átmenetileg mindig felszínre kerül a társadalom legalja* [sic!], *elmulasztotta hozzátenni, hogy a moszkoviták jóvoltából a csőcselék éppen a titkosrendőrség utánpótlása lett."*[11] (Mellesleg a hadianyagot Moszkva nem szívjóságból küldte: ezért is, az aranytartalék „őrzéséért" is óriási összegeket számoltak fel, melynek következtében a pezeta értéke folyamatosan esett.) Máig büszkén emlegetik, hogy Európa értelmiségének színe-java harcolt a köztársaság oldalán: Orwelltől Audenig, Saint-Exupérytől Malrauxig, de támogatta Simone Weil, Beckett, az amerikai Steinbeck, Faulkner, Hemingway és Pablo Neruda is – csakúgy, mint Churchill unokaöccse.[12] Valójában ezek a „hősök" vagy egyáltalán nem harcoltak, vagy lőttek ugyan néhányat, ám a bombázásokkor alábbhagyott a jelenlétük keltette lelkesedés. Sajnálatos módon sokan azok közül, akiket ma is a nyugati szellem „óriásainak" tartanak, pontosan a felforgatás, a káosz és a proletarizálódás mellett törtek lándzsát a spanyol polgárháborúban, ily módon pedig a legbrutálisabb szélsőbaloldaliság szekerét tolták. (Azt ugyanis senki sem gondolhatja komolyan, hogy a köztársaságiak győzelme esetén a „szekér" megállt volna a köztársaság intézményénél: lassan, de biztosan proletárdiktatúrába csapott volna át, pontosabban a proletárok egy csoport-

jának diktatúrájába az arctalan proletártömeg felett.) Már itt, ezen jelenség által megfigyelhető a modern nyugati ember azon jellegzetes típusa, amelyet Evola *„formátlan típusnak"* vagy *„a múló ember típusának"* nevez, és a *„lelki felépítés kóros elváltozását"* fedezi fel rajta, úgymint a benső diszciplínával szembeni türelmetlenség, a hierarchia és tekintélyelv elutasítása, a rasszokkal és kasztokkal szembeni érzéketlenség, az opportunizmus, a mindenáron való pacifizmus és „humánus kultúra" erőltetése stb. (Mindez különösen visszataszító módon épült be a nyugati kultúrába 1945 után, a francia egzisztencializmus zsidó-ateista vonulatába elsősorban Jean-Paul Sartre jóvoltából, illetve a hatvanas években végigsöpört a beat-nemzedék tagjain, akik csupán azt tudták, mi ellen lázadnak, azt már nem, hogy miért, és olyanokat tettek meg „kultúrikonoknak", mint az elmeháborodott kalandor „Che" Guevara, aki valójában a belső formát és vezetést eltaszító, végletesen elmagányosodott és elvadult *„kizuhant ember"* ékes példája.)

1937 áprilisában a jobboldali pártok egybeforrasztásával Franco létrehozta az állampártot (Spanyol Tradicionalisták és a Nemzeti Szindikalista Támadási Bizottságok Falanxa). A német és olasz légierő ez időben bombázta le Guernicát, a baszk szeparatisták melegágyát, hogy az ország központosítása érdekében elpusztítsák az ellenállást. Megérkezett az olasz önkéntes kontingens, amely Mussolini kérésére önálló hadtestként harcolt. Az olaszok – miként a németek is – a villámháború mellett voksoltak, és türelmetlenül konstatálták, hogy Franco a lassú és alapos előrenyomulást választotta, nem pedig a gyors győzelmet: *„Háborúnk nem polgárháború, nem is valamely párt háborúja vagy* pronunciamento. *Keresztes hadjárat ez, olyan embereké, akik hisznek Istenben. Mi, akik harcolunk, akár keresztények, akár muzulmánok vagyunk, nem más emberek, hanem az ateizmus, a materializmus ellen küzdünk."*[13] Csakis ezen kijelentés fényében érthető meg az a nagyszabású megtorlási hadjárat, amit Franco ekkor is, később is folytatott mindazok ellen, akiknek bármi közük volt a köztársasághoz. Valószínűleg ennek lett áldozata a baloldali érzelmű (és titkolt homoszexuális, ami a jobboldal szemében csak olaj volt a tűzre[14]) kiváló költő, Federico García Lorca, akit egy falangista barátja rejtett el 1936. augusztus 19-ei, máig tisztázatlan körülmények között történő kivégzéséig. (Utóbb a CEDA egyik tagszervezete vállalta magára.)

3.

„Itt áll előttünk egy hős, aki nem csinált semmit, csak megrázta a fát, amikor a gyümölcs már megérett. Szerintetek ez túl kevés. Hát akkor jól nézzétek meg előbb azt a fát, amit megrázott."

(Friedrich Nietzsche)

„No igen, valaha én voltam De Gaulle tábornok, Ön azonban ma is Franco tábornok."

(De Gaulle, már lemondott elnökként 1969-ben, miután Franco egy találkozójukon „tábornok úrnak" szólította)

1939. április elsején Franco meghirdette a polgárháború győzedelmes befejezését: *„A mai napon a vörös hadsereg kapitulációjával és fegyverletételével a nacionalista csapatok elérték végső katonai céljukat. A háborúnak vége."* A Condor Légió légi parádéja mellett fehér lovon bevonult Madridba. Ahogy Paul Preston, legalaposabb és legelfogulatlanabb életrajzírója írta: *„Olyan volt, mintha El Cid vagy Don Juan de Austria vonult volna be keresztes lovagként."* Ugyanakkor Franco jól tudta, hogy a Spanyolországban történtek csak az első felvonását jelentették annak a harcnak, amelyet Európának – és a világnak – a közeljövőben meg

kell vívnia a bolsevista materializmus kipusztításáért: *„A Jó harca a Rossz ellen nem fejeződött be, bármily nagy volt is a Győzelem (…). Gyermekes dolog lenne, ha azt hinnők, hogy az Ördög megadja magát."*[15] Francót ettől kezdve a következő cím illette meg: *„Spanyolország és a keresztes hadjárat Caudillója, a fegyveres erők generalisszimusza"*, megszólítása pedig az „excellenciás

úr" lett. Maga a *Caudillo* nem egészen felel meg a *Duce* vagy *Führer* megnevezésnek. Miként az *imperator*, kezdetben a *caudillo* is a legendás hadvezér titulusa volt: már afrikai szolgálata idején így nevezték csodálói, ahogyan több tábornokot is – a polgárháború után azonban egyedül Francónak járt ki. *„A* Caudillo *újraértelmezett fogalma a Falange korai dokumentumaiban jelent meg, mint olyan történelmi korszak megalkotójáé, amelyben Spanyolország birtokába jut a lehetőségnek, hogy beteljesítse történelmi hivatását, és egyben elérje a mozgalom céljait, miközben a vezér a lehető legteljesebb abszolút hatalmat gyakorolja. Csak Isten és a Történelem előtt felelős." „A* Caudillo *nem közönséges diktátor. Karizmatikus Vezér, a Gondviselés által népének megmentésére küldött ember. (…) megtestesíti a Mozgalom minden Értékét és Erényét."*[16] Franco maga mindig is úgy tekintett a kormányzásra, mint szakrális feladatra: akkoriban nem volt Európában másik vezér, aki az övéhez hasonló teljhatalmat gyakorolt volna, talán csak Hitlert kivéve, ám Franco hatalma – mint a sors később bebizonyította – jóval hosszabb ideig, majd' negyven évig tartott. Érdekes adalék, hogy egy Vatikánnal kötött megállapodás értelmében invesztitúrajoggal is rendelkezett – amit a német-római császároktól már a késő középkorban elvett az egyház –, és fenntartotta magának a jogot, hogy a spanyol trónra majdan visszatérő király személyét kiválassza, sőt döntését bármikor megváltoztathatta.

Egyelőre azonban korainak találta a monarchia visszaállítását. Mint mondta, először a rend megszilárdulására van szükség, a háború romjainak eltakarítására és a termelés újraindítására. Ami azt illeti, a háború utáni tisztogatások mértékét a később megjelent könyvekben erősen eltúlozzák, noha kétségtelen, hogy Franco a maga hidegvérű, szívós alaposságával ártalmatlanná kívánt tenni valamennyi potenciális ellenfelet. Ez azokra is vonatkozott, akik tevőlegesen nem vettek részt a köztársaság védelmében, pusztán szimpatizáltak vele. 1943-ig szerte az országban hadbíróságok működtek, mintegy 26 ezer politikai foglyot ítéltek el, börtönöztek be vagy lőttek agyon. Bárki, aki korábban a kommunistákkal, a szocialistákkal vagy az anarchistákkal cimborált, Franco szemében éppúgy az ellenséghez tartozott, mint a liberális vagy demokrata érzelmű elemek: *„Spanyolország minden nyomorúságáért a felvilágosodás idegenszerű liberalizmu-*

sa a felelős, amely az Enciklopédia *hátán lovagolva érkezett spanyol földre."*[17] Rendkívül szigorú törvényt hozott a szabadkőművesek ellen; bármely páholyhoz való tartozás bűncselekmény és államellenes tevékenység számba ment, mely teljes vagyonelkobzással, a közügyektől való eltiltással és legalább tizenkét év fegyházbüntetéssel járt, de a tizennyolcadik fokozatnál magasabb rangú páholytagokat (kiváltképpen a Grand Orienthoz tartozókat) akár halálbüntetéssel is sújthatták. Valószínűleg egyetlen ember sem ismerte oly behatóan az ellenségét, mint Franco, aki az évek során megszállottan tanulmányozta a szabadkőművességet és tekintélyes könyvtárral rendelkezett a témával kapcsolatban.[18] (Anti-kőműves múzeum létesítését tervezte Salamancában, ami végül nem valósult meg.) A polgárháború után még évekig vadásztak a spanyol hatóságok a titkolt páholytagokra, míg Franco 1943-ban közölte három legfőbb katonai vezetőjével, hogy sikerült leleplezni a tűzfészküket. Ezután is cikkek áradatát írta – Jakin Boor álnév alatt – a madridi falangista *Arriba* című lapba, sőt némelyiket angolra is lefordíttatta az Egyesült Államokban való közlés szándékával, amiről külügyminisztere lebeszélte, tartván az esetleges nemzetközi konfliktustól. Ismeretes volt ugyanis, hogy maga Truman elnök harmincharmadik fokozatú beavatott. (Gyaníthatóan ugyanezért nem akarta, hogy Spanyolország trónját – az igen liberális elveket valló – Don Juan foglalja el.)

A második világháború kitörését követően Spanyolország hivatalosan „nem hadviselő" státuszúnak nyilvánította magát. Sokan sokféleképpen ítélik meg Franco háborúhoz és Tengelyhez való viszonyát, amely az óvatos kivárás és az ellenfelek közötti ügyes egyensúlyozás keveréke volt. (Spanyolország 1939 márciusában csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz, egy évvel később megnemtámadási szerződést kötött a németekkel.) Érthető, hogy – minden rokonszenve ellenére – Franco nem sietett a polgárháborútól sújtott Spanyolországot újabb háborúba vezetni, ha azonban mégis megtette volna ezt, úgy még a keleti háború előtt, 1940 nyarán-őszén, amikor ténylegesen számított Anglia kapitulációjára és a háború befejezésére, később már semmiképp. Másrészt igyekezett elkerülni az esetleges túlzott német befolyást, nehogy Franciaország sorsára jusson. A háború elején Spanyolország igyekezett a Tengely hasznára lenni, Németországnak volfrámot és ólmot szállított, és a német tengeralattjárók rendelkezésére bocsátotta kikötőit. 1940 júniusában spanyol csapatok megszállták a nemzetközi ellenőrzés alatt álló Tangert, s Franco levelet írt Hitlernek, amelyben közölte, hogy amennyiben elismeri országa jogát Észak-Afrika egy részére, valamint katonai segítséget nyújt, úgy kész hadba lépni. (*„Készenlétben állok az Ön oldalán, teljesen és feltétel nélkül a rendelkezésére állok, mivel közös történelmi sorsunk egyesít bennünket."*[19]) Hitler szeptember 17-én elvetette az Anglia inváziójára vonatkozó tervet, így a másodszori spanyol felajánlkozást is. Himmler október végén Spanyolországba utazott, hogy a spanyol–német belügyi együttműködésről tárgyaljon, három nappal később pedig sor került Franco és Hitler egyetlen személyes találkozójára a spanyol–francia határon álló Hendaye vasútállomáson. Később azt beszélték, hogy a *Caudillo* jócskán megvárakoztatta a halálpontos *Führer*t, valójában azonban mindössze nyolc perc késéssel érkezett a vasútvonalak rossz állapota miatt. A találkozón két anarchista is megjelent kézigránátokkal és pisztolyokkal felfegyverkezve, ám az SS-őrök sorfala megakadályozta, hogy az államfők közelébe jussanak. Maga a tárgyalás hosszú volt, kínos és eredménytelen. Franco hűvös nyugalma és személytelensége Hitlert olyannyira feszélyezte, hogy a végén azt mondta kíséretének: *„Nem tudok mihez kezdeni ezzel a pasassal (Mit diesem*

Kerl ist nichts zu machen)." Franco olyan területekre is kifejezte igényét, amelyekre Olaszország is jogot formált – Algéria, Marokkó, Egyenlítői Afrika –, így azokat Hitler nem ígérhette oda. Ezenfelül roppant mennyiségű élelmiszert és katonai felszerelést kellett volna Spanyolországba szállítani, mondhatni a háborút teljesen német erőből vívták volna meg. Spanyolország mégis csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez és megteremtették a német hírszerző hálózat és a spanyol rendőrség együttműködését is. Franco 1942 februárjában találkozott Mussolinivel, aki – nagy meglepetésére – már ekkor kifejezte azon véleményét, hogy legszívesebben kilépne a háborúból. A Szovjetunió megtámadása ugyanakkor megerősítette Francót a németek melletti kitartás erkölcsi helyénvalóságában: ettől kezdve Spanyolország *„erkölcsi hadviselő fél"*, és Kék Hadosztálya – Grandes tábornok vezetésével – elindult a keleti frontra. (Erről Hitler később úgy nyilatkozott, hogy bátrak és jól tűrik a nélkülözést, bár pokoli fegyelmezetlenek.) A Kék Hadosztály legénysége csak részben volt önkéntes: 641 tisztjét a hivatásos állományból vezényelték, a fronton a Wehrmacht 250. hadosztályaként szerepeltek. *„Ha Németországot veszély fenyegetné, ha megnyílna a Vörös Hadsereg útja Berlin felé, ennek útját nem egyetlen spanyol hadosztály állná el, hanem szükség esetén egymillió spanyol"* – írta Franco Hitlernek 1942-ben. Azonban amikor ez ténylegesen bekövetkezett, sajnálatos módon már nem volt abban a helyzetben, hogy beváltsa ígéretét. A Németországgal ápolt jó viszony 1942 végétől kezdett kihűlni, majd 1943 októberében egészen fagyos lett: Franco részleges mozgósítást rendelt el, mert Dönitz admirális állítólag azt javasolta Hitlernek, hogy Franciaország megszállása után Spanyolország egy részét is ideiglenes ellenőrzésük alá kellene vonniuk biztonsági okokból. A spanyol áram kilencven százaléka ekkor már a szövetségeseknek ment, miként Franco ahhoz is hozzájárult, hogy partra szálljanak Észak-Afrikában. Richard Basset *Hitler's Chief Spy* című könyvében (2006) azzal a meglepő közléssel áll elő, hogy Spanyolország semlegességéért cserébe Churchill nagy összeget juttatott Franco és tábornokai részére svájci bankszámlákra. Nyilvánvalóan nehéz utólag kideríteni az igazságot, az mindenesetre bizonyos, hogy Franco és Churchill 1944-től titkos levelezésben álltak egymással. (Ugyanakkor jellemének ismeretében meglehetősen valószínűtlennek tűnik, hogy Franco pénzért rávehető lett volna olyasvalamire, ami egyébként eszében sem volt.)

A háború után a győztes nyugati hatalmak sietve elhatárolódtak a „náci kollaboráns" Spanyolországtól: az USA, Anglia és Franciaország háromhatalmi nyilatkozatában kifejtette, hogy az országot mindaddig el kell szigetelni, amíg Franco „békésen" vissza nem vonul, hogy egy felálló ideiglenes kormány lehetőséget adjon a spanyoloknak demokratikus vezetők megválasztására. Új-Guinea például még azt is felve-

tette az újonnan megalakult ENSZ-ben, hogy nyilvánítsák Francót is háborús bűnösnek. *„Spanyolország nem könyörög a nemzetközi szervezetekben őt megillető helyért, és csak akkor fogadna el ilyen ajánlatot, ha az arányban állna történelmi jelentőségével, lélekszámával, a kultúra és a béke érdekében tett szolgálataival”*[20] – jelentette ki Franco, állásfoglalását a *„méltóság politikájának”* nevezve. Izrael szintén évtizedekre elhatárolódott Spanyolországtól, pedig a háború alatt Franco rendszere számtalan zsidó menekültet befogadott, és még a szélsőjobboldali Falange berkeiben sem létezett antiszemitizmus. Igaz, később olyan illusztris „nácibarátok” is hosszabb-rövidebb ideig otthonra leltek itt, mint Pierre Laval, Horia Sima, Ante Pavelić és Léon Degrelle (aki – a Nyugat nagy felháborodására – szabadon sétálgatott Madrid utcáin spanyol egyenruhájára tűzött német kitüntetéseivel, később pedig villát vásárolt Malagában), vagy a rendkívüli Otto Skorzeny. 1946 decemberében az ENSZ tagállamainak nagy része – élen a nagyhatalmakkal – hazarendelte madridi nagyköveteit. Az 1944-ben Mexikóban megalakult spanyol – illegális – emigráns kormány kommunista ügynököket küldött Spanyolországba, hogy népfelkelést kirobbantva döntsék meg a rendszert. Mindezzel nem értek el egyebet, mint a Franco melletti rokonszenvtüntetések sorát.

Franco új alapokra helyezte az államot a centralizáció és a hierarchia jegyében: a Munka-karta kimondta, hogy az állam *„az egység, a totalitás és a hierarchia”* elve alapján szerveződik *„a liberális kapitalizmus és a marxista materializmus ellen fellépve, építő, katonai és vallásos szellemben, egyszer s mindenkorra visszaadja a spanyoloknak a Hazát, a Kenyeret és az Igazságot.”*[21] Hozzátette, hogy Spanyolország politikailag *„nem náci, s még csak nem is fasiszta, hanem a fasiszta és az antifasiszta rendszerek sajátos és egyedülálló szintézise”*.[22] (Ormos Mária szerint három totalitárius diktatúra létezett: a sztálinista, a német és az olasz fasiszta. A spanyolt „autoriterként” határozza meg, ami mellesleg nem politikai, hanem gazdasági rendszer. Amennyiben így van, nem látunk benne kivetnivalót; érdekes párhuzamba állítható ez a századelő Oroszországával, ahol is a zseniális Pjotr Sztolipin hasonló gazdasági modellt akart megteremteni.) A totalitárius és az organikus állam között lényeges különbség van. Voltaképpen minden organikus állam totalitárius, de nem minden totalitárius állam organikus – sőt a modern időkben általában kevéssé az. Ha az államot úgy határozzuk meg, mint a *„szuverenitás, tekintély, legitimitás transzcendenciáját”* (Evola), könnyen belátható az organikusság fontossága: az államnak ideális esetben pontosan ilyennek kellene lennie. Teljesen téves az államra különféle társadalmi rétegek gyűjtőtégelyeként tekinteni, melyeket kicsinyes gazdasági érdekek kényszerítenek az együttélésre – a tradicionális ókori népeknél ez az államszemlélet sehol sem létezett, kizárólag a modern ember sajátja, aki hajlamos mindent a gazdaság érdekeinek alárendelni. Az állam pedig nem gazdasági, hanem politikai, még inkább metapolitikai valóság, melynek középpontjában egy anagogikus (felfelé vivő) princípium áll. Ennek megtestesítői és közvetítői voltak régen az istenkirályok/teokraták, akikre a törvények azért nem vonatkoztak, mivel ők maguk voltak a törvény. Az uralkodó alatt szigorú hierarchiában szerveződnek a kasztok, annak megfelelően, melyik hogyan és milyen mértékben viszonyult a középponthoz. Organikus állam nem létezik hierarchia nélkül, benne a középpontban elhelyezkedő transzcendentális eszme vertikálisan sugározva hatja át a különböző területeket. Így mindegyik terület, kaszt és egyén saját természetének megfelelően tagozódik a Rendbe. A totalitárius államban létezik ugyan hierarchia, ám ezt gyakorta kívülről erőlteti rá egy politikai ha-

talom, amely nem tűri az autonómiát, jellemző rá a magánszférába való behatolás és a mindent egyazon sémába kényszerítés. A legrosszabb esetben az egyéneket semmiféle elismert tekintély vagy eszme nem köti össze belülről. Amikor tehát Franco azt mondta, hogy rendszere a fasiszta rendszerek meghaladása, olyasvalamire gondolt, amely minőségileg felülmúlja mind a német, mind az olasz példát. Spanyolországot mindenekelőtt katolikusnak, arisztokratikusnak, társadalmilag hierarchikusnak, gazdaságilag pedig önellátónak akarta látni, amely nem szorul egyetlen külföldi hatalom támogatására sem. Más kérdés, hogy idővel – elsősorban gazdasági téren – kénytelen volt lazítani elképzelésein.

1947 júliusában a népszavazás által megerősített utódlási törvény királysággá nyilvánította Spanyolországot. Franco úgy döntött, hogy a trónra Don Juan fiát, Juan Carlost (János Károlyt) hívja meg, és javaslatára a tíz esztendős trónörökös attól fogva Spanyolországban élt és szigorú katolikus nevelésben részesült, később pedig mindhárom fegyvernemre kiképzést kapott. Franco szándéka szerint a királyság nem restauráció, hanem új létrehozás, az általa létrehozott jogi államszervezet alapján, melyet a leendő uralkodó köteles megtartani. Ezt jelezte, hogy János Károly nem az infánsoknak kijáró „Asztúria hercege", hanem a „Spanyolország hercege" címet viselte. 1954 végén Don Juan – aki az emigráns spanyol szocialistákkal is kapcsolatot tartott – újra követelte a trónt: öt pontos programjában alkotmányos monarchia szerepelt kétkamarás parlamenttel. Franco ismét elutasította, János Károly hatalmát azonban csak 1969-ben sikerült biztosítania véglegesen, amikor az hűséget esküdött neki. Don Juan csupán 1977-ben mondott le trónigényéről, két évvel fia megkoronázása után.

1950-ben az ENSZ feloldotta szankcióit és visszaküldte Spanyolországba nagyköveteit. Ugyanekkor az USA 62,5 millió dolláros kölcsönben részesítette az országot, amelynek fejében légibázisokat létesíthetett spanyol területen. Az 1953-as Madridi paktum megkötésével Franco hajlandónak mutatkozott lazítani az autarkián. 1955 decemberében Spanyolország csatlakozott az ENSZ-hez. A példátlan gazdasági fellendülés, amely az ötvenes években vette kezdetét, nagyrészt ezeknek a lazító intézkedéseknek volt köszönhető, melynek hátterében az Opus Dei világi katolikus rend közgazdászai álltak, akikben Franco feltétlenül megbízott. A négyéves stabilizációs terv (1959–62) lehetővé tette a külföldi tőkebehozatalt, a munkaerővándorlást és a külkereskedelem mérsékelt liberalizálását. A gazdaság nyitottabbá tétele számára nem jelentette azt, hogy a politikában akár csak tapodtat is mozdulnia kellene a szigorú hierarchiától és egypártrendszertől. Az 1966-os sajtótörvényt még elfogadta, de az ún. asszociacionizmussal szemben erős fenntartásokkal élt; vagyis továbbra sem tűrte, hogy a rendszer hívei körében a kisebb véleményeltéréssel rendelkezők egyesüléseket hozzanak létre. Arias Navarro miniszterelnök megpróbálta „lefordítani" neki, hogy miről van szó: *„Excellenciás Uram (…), az idők változnak. Az embereket már nem lehet ennyire gyámság alatt tartani. Azelőtt, ha egy siheder vagy egy lány későn ment haza, az apja adott neki egy jó nagy pofont, és minden el volt intézve. Ez ma már lehetetlen."* Mire Franco így felelt: *„Azért csak próbálkozzanak".*[23] A hatvanas évektől egyre ritkábban jelent meg a nyilvánosság előtt és az aktuálpolitikát is miniszтereire bízta. Hosszú idő után megtehette, hogy kedvteléseivel töltse az időt, mint a golf, a lovaglás, a bikaviadal, elsősorban pedig a vadászat és a horgászat. Számos kép jelent meg az újságokban a térdnadrágos, vadászkalapos *Caudillóról*, amint egy leterített szarvas mellett áll, vagy épp egy méretes kardhalat tart. Mesélték, hogy félnapokat volt képes a hidegben

ülni kapásra várva, nem kevés bosszankodást okozva ezzel türelmetlen kísérőinek. Szobája falán két kedvencének portréja függött: XII. Pius és Salazar. Regényt is írt, amely egy vidéki spanyol család sorsát mutatta be 1898-tól 1939-ig. A Jaime de Andrade álnév alatt megjelent könyvből később filmet is készítettek, csakúgy mint életéről *(Franco, az Ember)*, amit megtekintése után azzal intézett el: *„Túl sok parádé."*

Franco hosszú betegségéről keveset tudni; állítólag már 1960 körül jelentkeztek nála a Parkinson-kór tünetei. Utoljára államfői kinevezésének harminckilencedik évfordulóján jelent meg nyilvánosan. Ekkor már olyan gyenge volt, hogy derekát és lábát acélpántok tartották, hogy állva tudja fogadni a nagyköveteket. *„Franco és rendszere állva halt meg"* – írja a történész:[24] mint az ókori római császárok, tehetjük hozzá. 1975. október 15-e és 24-e között négy szívroham érte. November 5-én kórházba szállították, gépekre kapcsolták, míg 20-án meghalt, a hivatalos közlemény szerint *„hashártyagyulladás által okozott mérgezési folyamat nyomán beállott szívbénulás következtében"*. November 24-én *„két napon át emberek ezrei álltak sorban éjjel-nappal, hogy elhaladhassanak a királyi palotában felravatalozott Franco tábornoki díszegyenruhába öltöztetett, bebalzsamozott teteme előtt. A ravatalnál megjelenők közül sokan – a fasiszta köszöntésnek megfelelően – felemelt jobb karral álltak a koporsó előtt."*[25] A gyászmisét a toledói érsek celebrálta, ezután a koporsót nyitott katonai járműre helyezték és a *Caudillo* 21 ágyúlövés közepette megindult utolsó útjára. Mindkét oldalán sisakos, lándzsás, lobogó palástot viselő lovasok kísérték, mögötte nyitott autóban állva a fiatal király követte, akinek a számára visszaszerezte a trónt és megszilárdította hatalmát. A menet végén magányos fehér ló ügetett – Franco lova. Délután egy órára megérkeztek a fenséges Guadarrama-hegységbeli Elesettek Völgyébe, ahol 1959-ben templomot emeltetett és kijelölte nyughelyét. A templom előtt 80 ezer francóista és falangista fogadta, és egy másik harcos vezér: Pinochet. A koporsót leeresztették az ólommal bélelt, 1,70 méter mély sírboltba, rá gránitlapot helyeztek, melyre csupán a nevét vésték.

János Károly sajnálatos módon nem váltotta be mentora hozzá fűzött reményeit. Már Franco halála után 14 hónappal szerveződhettek pártok, 1977 júniusában megtartották az első választásokat. Franco szobrait eltávolították, a *„Napba néző arccal"* kezdetű falangista, majd állami himnuszt lecserélték, az utcák, terek neveit visszaváltoztatták a polgárháború előttire, szülővárosa neve mögül eltörölték, hogy „a *Caudillóé"*. A mai spanyol viszonyokat elnézve szerencsésnek mondható, hogy nem élte meg a kommunista párt legális kormányalakítását.

1981. február 23-án szélsőjobboldali csendőrök és tisztek ez idáig utoljára kíséreltek meg puccsot Spanyolországban: vezetőjük egy Milans del Bosch nevű főtiszt volt, akinek akkor 90 éves „kék tábornok" apja harcolt Primo de Rivera mellett, Sanjurjo 1932-es puccskísérletében, majd Franco oldalán a polgárháborúban és a szovjetek ellen a Kék Hadosztályban. Érdekes eljátszani a gondolattal, mi lett volna, ha eléri a célját ez a maroknyi *junta* és a király felszólítása nyomán nem teszik le a fegyvert.

✣

Francóra nem azért nézhetünk fel, mert sírig tartóan hitt a polgárháborúban kiharcolt rendszer elveinek helyességében (hiszen pusztán azért, mert valaki hisz valamiben, még közel sem biztos, hogy igaza van), nem is azon – kétségtelenül értékelendő – tény folytán, mert soha nem vezette nemzetét háborúba idegen hatalmak ellen, vagy mert céljai elérése érdekében soha nem szövetkezett baloldali erőkkel. Sokkal inkább azzal vívta ki megbecsülésünket, hogy

évtizedeken át a tiszta tradicionális, konzervatív értékek a 20. században már ritkaságszámba menően elkötelezett képviselője és szigorú érvényesítője volt: intelligens, megfontolt, a harcban az aktív személytelenséget a tökélyig fejlesztő, igazi árja jellemvonásokkal rendelkező személyiség. Az elvek szintjén megnyilvánuló elmozdíthatatlanságot Harsányi így fogalmazza meg Franco-életrajzában: *„Mussolini, különböző helyzetekbe kerülve, nyugodtan vándorol az eltérő, esetenként ellentétes tartalmú ideológiák között (…). Franco a változó világban (…) mindig ugyanaz marad, meglepően állandó értékekkel (…)".*[26] A bikaviadal nyelvén ugyanez az elv így hangzik: *„A matador maradjon mozdulatlan (Torear es parar, templar y mandar)."* Ez a „mozdulatlanság" a kulcsa annak, hogy a harcosok Valhallájában Franco minden bizonnyal olyanok mellett foglal helyet, mint Ungern-Sternberg, Skorzeny, Degrelle vagy a „nagy háború" dicső porosz tábornokai.

Jegyzetek

1 *Rubicon*, 1997. 10. sz. 26. o.
2 Sheelagh Ellwood: *Franco*. Budapest, 1997, Akadémiai Kiadó, 33. o.
3 Harsányi Iván: *Franco*. H. n., 2001, Pannonica.
4 Uo. 196–197. o.
5 Gömöri Endre: *Franco bomló öröksége*. Budapest, 1975, Kossuth Kiadó, 16. o.
6 Vlagyimir Pozner: *Az őrjöngő*. Budapest, 1967, Európa Könyvkiadó, 266. o.
7 Harsányi Iván: i. m. 255. o.
8 Uo. 216. o.
9 Julius Evola: *Emberek és romok*. Budapest, 2005, Nemzetek Európája Kiadó, 137. o.
10 Sheelagh Ellwood: i. m. 100. o.
11 Antony Beevor: *A spanyol polgárháború*. Budapest, 2002, Európa Könyvkiadó, 415. o.
12 A baloldali művész értelmiségi és a jobboldali konzervatív harcosi szellem ellentétére találóan rávilágít Miguel de Unamuno író szerencsétlen esete, akit egy előadása alkalmával kis híján meglincseltek a falangisták, amiért az afrikai gerillaháborúban fél szemét és fél karját elveszített Millán Astray tábornokot *„nyomoréknak"*, magát az elit Légiót – jelszava *(„Éljen a Halál!")* miatt – pedig *„nekrofilnak"* és *„értelmetlennek"* bélyegezte. A lincseléstől és állítólag az agyonlövetéstől (!) csak Franco felesége mentette meg Unamunót, aki hat héttel később meghalt, és a következő évtizedekben *„vörös árulóként"* emlékeztek rá.
13 Harsányi Iván: i. m.
14 A korabeli Spanyolországban a harcias szellem időnként odáig fajult, hogy a civilben járó férfiakat kigúnyolták, homoszexuálisnak titulálták. Primo de Rivera diktatúrájának létesítésekor kijelentették: *„Ez a férfiak mozgalma; azok pedig, akik híján vannak a kellő férfiasságnak, húzzák csak meg magukat a sarokban, és ne zavarják a szép jövőt, amelyet mi készítünk elő a nemzet számára."* (Antony Beevor: i. m. 169. o.) Ugyanezt fejtette ki a polgárháború alatt Franco propagandaosztálya is: *„az ember, a spanyol ember méltóságának alapja nem a kényelem, az anyagi gyarapodás, hanem a küzdelmes élet és az a tragikus érzület, amely erősebbé válik és gyönyörűségét leli a »fájdalom« és a »háború« szavak hallatán."*
15 Harsányi Iván: i. m.
16 Uo. 243., 247. o.
17 Antony Beevor: i. m. 601. o.
18 A szabadkőművesség iránti permanens gyűlöletét egyes életrajzírói azzal magyarázzák, hogy állítólag apja és öccse vonzódtak a liberális eszmékhez, sőt ennél is tovább menve Harsányi Iván azt állítja, hogy ő maga is többször folyamodott egy páholyba való felvételért (ld. *Franco*. Id. kiad. 220–221. o.).
19 J. García: *Spanyolország a XX. században*. Budapest, 1973, Kossuth Könyvkiadó, 258. o.
20 Sheelagh Ellwood: i. m. 185. o.
21 Harsányi Iván: i. m. 248. o.
22 Sheelagh Ellwood: i. m. 180. o.
23 *Rubicon*, id. sz. 29. o.
24 Harsányi Iván: i. m. 378. o.
25 Sheelagh Ellwood: i. m. 274. o.
26 Harsányi Iván: *Franco*. i. m. 369. o.